

СТЕПАН СІРОПОЛКО
JUNIOR

УКРАЇНСЬКА
КІННО-КОЗАЦЬКА ДИВІЗІЯ
В НАПОЛЄОНІВСЬКИХ ВІЙНАХ
1812 — 1813 Р.Р.

ВІДБИТКА З ВОЄННО-НАУКОВОГО ЖУРНАЛУ „ТАБОР”
1 9 3 6.

СТЕПАН СІРОПОЛКО, junior.

Українська кінно-козацька дивізія в Наполеонівських війнах 1812—1813 р.р.

З приводу праці О. Переяславського „Українська збройна сила в Наполеонівських війнах 1812—1814 р.р.“, друкованої в декількох останніх числах журналу „Табор“, а властиво лише з приводу тих розділів цієї праці, де О. Переяславський пише про Українську Кінно-Козацьку Дивізію („Табор“, ч.ч. 19, 21 і 22), хочу подати кілька заваг і доповнень.

О. Переяславський у тільки що названій своїй праці вказує на „Журнал“ полк. Похвиснева, як надзвичайно важне джерело до історії Української Кінно-Козацької Дивізії, за яким О. Переяславський шукав, але без наслідків, „по німецьких, англійських, шведських, французьких і т. і. бібліотеках“. Тим часом „Журнал“ полк. Похвиснева є в Слов'янській Бібліотеці Міністерства Закордонних Справ у Празі. Ось його повний бібліографічний опис:

Журналь, или записки войны, открытой Французами въ Росіи 1812 года Іюня 12 дня, а прекращенной Россіянами въ Парижѣ 1814 года Марта 18 дня. Писанныя на маршахъ и бивуакахъ Украинской Козачьей дивизіи Полковникомъ Похвисневымъ.

Часть первая. 1812. Россія. Москва. 1830. Въ Типографіи С. Селивановскаго. Стор. 6 нечисл.+XX+356+8. 13 см×21·5 см.

Часть вторая. 1813. Германія. Москва. 1833. Въ Типографіи С. Селивановскаго. Стор. XXIV+342. 12·5 см×20·5 см.

Слов'янська Бібліотека в Празі, що є тепер чи не найбагатшою в Європі бібліотекою з спеціальним призначенням для слов'янських студій, придбала „Журнал“ полк. Похвиснева разом з іншими книжками від спадкоємців відомого петербурзького книгаря та бібліофіла А. Смирдина, що мав також приватну бібліотеку-випозичальню. Примірник „Журналу“ полк. Похвиснева, що його має Слов'янська Бібліотека в Празі, є під інвентарними числами 159942 і 159943, а крім того на палітурках є ще оригінальні наліпки „Изъ Библиотеки для чтенія А. Смирдина, № 11025.“

Про автора цього „Журналу“ можна сказати, що називався він Іван, бо під присвятою книжки пам'яті Олександра І є повний підпис „Иванъ Похвисневъ“; крім того, з тексту на стор. 209 1-ої частини видно ще, як він називався по-батькові, а саме — Іванович. Чи Іван Похвиснев мав походити з слобожанських Похвисневих, як гадає О. Переяславський, з праці самого І. Похвиснева не видно. З останніх 8 сторінок 1-ої частини, де вміщено „Имена особъ, благоволившихъ подписаться на получение онаго журнала“, видно, що найбільше передплатників було

з Сімбірську, бо аж 81 передплатник, тоді як на всі інші міста, з яких були передплатники (Самара, Сизрань, Ардатов, Ставрополь, Корсунь, Алатир, Курмиш, Буїнск і Сінгілея) було лише 43 передплатники. Чи не можна цю диспропорцію пояснити тим, що автор „Журналу“ походив сам з Сімбірську, або принаймні на час видавання своєї книжки там перебував? Тим більше, що серед передплатників у Сімбірську є „Его Благородіє Коранатъ Ивановичъ Похвисневъ“, який міг би бути братом або сином автора „Журналу“. Цікаво ще зазначити, що серед сих 124 передплатників ні одного нема з українським прізвищем, чи хоч би з української етнографічної території, а всі вони приблизно з одного краю (з середнього Надволжя). Крім того „Энциклопедическій Словарь“ Брокгауза і Ефрона про цілий рід Похвисневих пише, як про „русскій дворянскій родъ“, який „внесенъ въ VI ч. род. кн. Орловской губ.“ „Русскій Біографическій Словарь“ на 6 Похвисневих ні одного не подає, щоб хоч чимсь був зв'язаний з Україною¹⁾. Про діяльність І. Похвиснева під час самої війни будуть згадки на відповідних місцях нижче.

Видання цього „Журналу“, принаймні 1-ої та 2-ої частини, було дозволене цензурою, бо на відповідних місцях є такі написи: „Печатать позволяется съ тѣмъ, чтобы по отпечатаніи представлены были въ Цензурный Комитетъ три экземпляра. Москва, Сентября 10 дня, 1829 года. Цензоръ Сергѣй Глинка.“ Чи було воно 1833 року skonфісковане та спалене, про що має інформації О. Переяславський, мені не відомо.

В передмові до 1-ої частини („Предисловіє“, стор. I) автор каже, що „...Журналь сей войны состоитъ изъ трехъ частей: 1-я часть означаетъ Россію 1812 года. 2-я часть — Германію 1813 года. 3-я часть — Францію 1814 года.“ Але Слов'янська Бібліотека в Празі цієї 3-ої частини не має. Може 3-тя частина взагалі не вийшла або саме її skonфіскували. Далі, в передмові є пояснення, чому так пізно виходить у світ сей „Журнал“: „болѣзнь отъ полученныхъ въ сраженіяхъ ранъ препятствовала мнѣ долгое время привести оный въ надлежащій порядокъ.“

Потім іде дуже докладне „Оглавленіє матеріямъ первой части 1812 года.“ Услід за ним іде самий текст. У примірнику, що має Слов'янська Бібліотека, бракує першої та другої сторінки (одного текстового листка), на яких, як видно із змісту, були лише „Духъ Россіянкъ“ і на стор. 2 початок розділу „Наполеонъ, Императоръ Французовъ, Король Італіанскій и Протекторъ Рейнскаго Союза“ (стор. 2—7). По тому йдуть різні розпорядження, дипломатичні ноти, накази, відомості про положення російських військ, а далі у хронологічній послідовності (день за

¹⁾ До речі, можу подати, що адресатом листа М. А. Максимовича, про що згадує О. Переяславський („Табор“, ч. 21, стор. 29), був „Николай Николаевичъ Похвисневъ“. Див. „Русскій Архивъ“, Москва, 1910, вып. 12, на стор. 676—677 „Письмо М. А. Максимовича къ Н. Н. Похвисневу“.

УКРАЇНСЬКА КІННО-КОЗАЦЬКА ДИВІЗІЯ В НАПОЛЕОН. ВІЙНАХ

днем) від 12 червня 1812 до 31 грудня 1812 подається опис самої кампанії, перетиканий різними наказами, донесеннями, листами, то-що. Під днем 31 липня 1812 знаходимо запис про „Формированіе новыхъ Россійскихъ войскъ“, де пишеться, що „по Высочайшему повелѣнію формировалась Украинская регулярная козачья дивизія, изъ бывшей Украины, Кіевской и Каменецъ-Подольской Губерній — на основаніи рекрутъ, состоящая въ 4 конныхъ полкахъ на положеніи уланъ;... Дивизія сія Высочайше была также ввѣрена подъ начальство и особое въ формированіи разпоряженіе дивизионнаго начальника Генераль-Маіора Графа Витте.“ (а не „де-Вітт“, як пише О. Переяславський у частині I своєї праці).

Як певний додаток, бо вже після останнього запису з 31 грудня 1812, іде цікавий розділ (стор. 317—356) —

„Особыя дѣйствія Отдѣльнаго Корпуса подъ начальствомъ Генераль-Лейтенанта Барона Сакена* (а на долині така примітка: * Которой потомъ, по окончаніи войны, бывши Генераломъ отъ Инфантеріи, Графомъ и Главнокомандующимъ первою армією, а 1826 года Всемилостивѣйше пожалованъ въ Генераль-Фельдмаршала.), состоящаго въ 30 тысячахъ пѣхоты, кавалеріи, артиллеріи и 5 Донскихъ Козачьихъ полковъ, разположеннаго по рѣкѣ Бугу предъ границами Герцогства Варшавскаго Октября съ 1-го дня онагожь 1812 года“, де пишеться, що

„Корпусъ сей состоялъ сначала въ арміи Генерала отъ кавалеріи Тормасова, находившагося въ Волинні и по границамъ Австрійскаго и Варшавскаго Герцогства противу непріятельскихъ войскъ Австрійскаго Генерала Князя Шварценберга, состоящаго въ 30 тысячахъ человекъ, и Французскаго Генерала Ренъе въ 15 тысячахъ Французовъ, Саксонцевъ и Поляковъ пѣхоты, конницы и артиллеріи. По отбытіи же Генерала Тормасова съ войсками, для соединенія съ Адмираломъ Чичаговымъ, къ городу Минску и Борисову противу отступающихъ изъ Москвы непріятельскихъ силъ, подъ предводительствомъ самаго Императора Французскаго, означенной Россійской корпусъ Генерала Барона Сакена оставленъ дѣйствовать противу помянутыхъ непріятельскихъ, Австрійскихъ, Французскихъ, Саксонскихъ и Польскихъ войскъ, которой съ начала Октября мѣсяца сего 1812 года до самаго перваго дня 1813 года, находился въ непрерывномъ движеніи и многихъ сраженіяхъ противу онаго непріятеля, какъ въ предѣлахъ Россіи, такъ и въ непріятельскихъ границахъ Герцогства Варшавскаго.“¹⁾

¹⁾ Ще раніше в загальному описі кампанії під назвою „Расположеніе пограничныхъ армій и отдѣльныхъ корпусовъ въ разныхъ мѣстахъ“ і під датою 1 жовтня 1812 пишеться також про корпус барона Сакена, де, м. ін., читаємо: „...Корпусъ сей Барона Сакена дѣйствовавъ отдѣльно по отбытіи изъ Волинні Адмирала Чичагова и Генерала Тормасова съ частями войскъ, для соединенія съ главною Россійскою армією подъ начальствомъ Генераль-Фельдмаршала Князя Голенциева-Кутузова противу непріятельскихъ силъ въ присутствіи самаго Французскаго Императора Наполеона.“ (стор. 162).

СТЕПАН СІРОПОЛКО

Далі знов день за днем до кінця 1812 року записано життя і воєнні пригоди цього корпусу, до якого входила й Українська Кінно-Козацька Дивізія.

Українська Кінно-Козацька Дивізія сформувалася за два місяці (серпень і вересень 1812), головна квартира її на час формування була в Тульчині на Поділлі. Складалася дивізія з 4 полків, кожний полк мав 8 ескадронів, 150 козаків у кожному ескадроні; 4 ескадрони творили один батальйон. Отож, ціла дивізія могла мати 4,800 людей. 1-ий полк безпосереднє підлягав начальникові дивізії генерал-майорові графові Вітте, а командував 1-им полком підполк. Піхельштейн; 2-им полком командував полковник князь Щербатов; 3-ім полком — полк. князь Оболенський і 4-им — підполк. Миницький. Підполк. І. Похвиснев був у 2-му полку батальйонним командіром.

„Чиновники жъ во всѣхъ сихъ 4 полкахъ опредѣлены были Высочайшимъ по арміи Приказомъ вступившіе по желаніямъ въ службу Штабъ и Оберъ-Офицеры, отставные изъ кавалерійскихъ полковъ приняты были тѣми же чинами, которые они получили при отставкѣ, а притомъ въ каждой эскадронъ всей оной дивизіи переведены были Высочайшимъ также повелѣніемъ изъ Кавалерійскихъ полковъ по одному Ротмистру, трубачу, вахмистру; а въ каждой взводъ по одному унтеръ-офицеру и по два рядовыхъ изъ служащихъ...” (стор. 319—320) ¹⁾.

Тільки-що наведений командний склад Української Кінно-Козацької Дивізії трохи різниться від того, що його за С. в. Plotto-м подає О. Переяславський („Табор“, ч. 19, стор. 47 і ч. 22, стор. 29), а саме: 2-им полком командував Храповицький I (О. Переяславський приймає, що се був Ясон С. Храповицький), 3-ім полком — Храповицький II (тоді це міг би бути рідний брат попереднього Степан С. Храповицький), 4-им — Winnitzki, а князь Щербатов і князь Оболенський командували I-ою та II-ою бригадою та були шефами: перший шефом 2-го, а другий — 3-го полку. В „Журналі“ І. Похвиснева про оті бригади ніде нема згадки. Щодо прізвища команданта 4-го полку, то ріжниця могла повстати і через помилку у К. Пльота. Накінець, щодо командантів 2-го та 3-го полку, то гадаю, що треба вірити І. Похвисневу, який аджеж мусів добре знати вищий командний склад Української Кінно-Козацької Дивізії, принаймні 2-го полку, де він був батальйонним командіром. Храповицьких І. Похвиснев не раз згадує в „Журналі“, але ніколи не зв'язує їх з якимсь українським козацьким полком (напр., під датою

¹⁾ У 2-ій частині „Журналу“, читаючи „Высочайшіе по арміи приказы“, датовані у Левенберзі (Löwenberg) на марші, 11 травня 1813, знаходимо „...2-е. По представленію начальства, производятся на ваканси и утверждаются переводы по полкамъ всѣхъ чиновниковъ, а также и Украинской регулярной Козачьей дивизіи, состоящей въ 4 полкахъ; всѣ Штабъ и Оберъ-Офицеры армейскихъ полковъ утверждаются тѣми же чинами, какими состояли до вступленія въ оныя полки, бывши въ отставкѣ“ (2-га частина, стор. 167).

УКРАЇНСЬКА КІННО-КОЗАЦЬКА ДИВІЗІЯ В НАПОЛЕОН. ВІЙНАХ

11 вересня 1812: „Волинскаго уланскаго полка Маіоръ Храповицкій...“ або під датою 10 жовтня 1813: „Гвардіи Полковникъ Храповицкой занялъ сего числа Герцогской столицной городъ Готту своимъ отрядомъ..“). Правда, К. Военскій у своїй біографії Я. Храповицького (нею він попереджує „Воспоминанія Я. С. Храповицкаго о Березинской переправѣ“) пише про те, що 1812 року Ясон Храповицький був призначений командантом 2-го українського полку та ніби з тим полком брав участь у переслідуванні ворога від Борисова до Німана, однак І. Похвиснев (так само як і сам Я. Храповицький у своїх спогадах), пишучи про переправу та бої над Березиною, ніде не згадує 2-й український козацький полк, ані який інший полк з тої дивізії. Та це й зрозуміло, бо, як побачимо з дальшого, Українська Кінно-Козацька Дивізія, зокрема 1-ий, 2-ий та 3-ій полк у той час були деінде. Граф Орурк, що командував Волинським Уланським Полком (див. „Замѣчаніе графа Орурка по поводу взятія Борисова и сраженія при Березинѣ въ 1812 г.“ в збірнику К. Военского „Отечественная война 1812 года въ запискахъ современниковъ“, С.-Петербургъ, 1911, стор. 46—50), підтверджує участь Ясона Храповицького при Борисові та Березині („...Послалъ я генералу Воинову дежурнаго своего штабъ-офицера, Ясона Семеновича Храповицкаго,...“ або „...отправилъ я сейчасъ храбраго своего дежурнаго штабъ-офицера Ясона Храповицкаго чрезъ рѣку Березину...“), але також не згадує жадного українського козацького полку, натомісць декілька разів згадує Волинський Уланський Полк, до якого належав Я. Храповицький, принаймні до 1812 року, як знаємо це з його біографії, що її написав К. Военскій. Може бути, що брати Храповицькі піаніше, з 1814 року, належали до Української Кінно-Козацької Дивізії, про що ми могли б довідатися з 3-ої частини „Журналу“ І. Похвиснева, якби ту частину мали. Тим більше, що Й. С. в. Plotho причисляє Храповицьких до 2-го і 3-го полку Української Кінно-Козацької Дивізії та ставить їхні прізвища за прізвищами князя Щербатова і князя Оболенського лише у реєстрі російської армії з 10 (н. ст.) квітня 1814. Принаймні я ніде не зауважив, щоб С. в. Plotho згадував Храповицьких раніше; всюди на чолі 2-го та 3-го українського полку зазначає він князя Щербатова і князя Оболенського (напр., у реєстрі російської армії з 1 січня 1813¹⁾ чи в реєстрі шлезької армії пруського генерала-фельдмаршала Блюхера з 1 січня 1814.²⁾

На початку 2-ої частини „Журналу“ І. Похвиснева теж є дуже докладне „Оглавленіе матерій второй части 1813 года“, а далі так само в хронологічному порядку слідує записи, лише у 2-ій частині немає окремо зібраних записів про корпус барона Сакена.

¹⁾ Carl v. Plotho: Der Krieg in Deutschland und Frankreich in den Jahren 1813 und 1814. Berlin, 1817. Erster Theil, Beilagen, стор. 49.

²⁾ Ibidem, Dritter Theil, Beilagen, стор. 23.

Сама форма записів І. Похвиснева — журнал — говорить за те, що в цих записах найдокладніше, а головно, найпевніше можуть бути занотовані події, в яких брав участь сам автор, або військова частина, до якої він у той час безпосереднє належав. І справді, поки І. Похвиснев був у 2-му полку, доти в його „Журналі“ є згадки про цей полк і про цілу Українську Кінно-Козацьку Дивізію, а також і про корпус, до якого належала ся дивізія. Як тільки І. Похвиснев одлучився від свого полку, то в його записах, певна річ, найбільше уваги присвячується тому відділові генерал-майора Лисаневича, до якого він належав і в якому ніякої вже української частини не було. А проте, І. Похвиснев у своєму „Журналі“ хотів охопити цілу кампанію, тому в нього є записи про події, в яких він не лише не брав жадної участі, але й довідатися про ті події, при тодішніх комунікаційних засобах, міг декілька, або й кільканадцять днів пізніше. Наприклад, у „Журналі“ читаємо про перемоги над французами під Трафальгаром, на різних бойовищах в Іспанії, Італії, Голяндії та інде.

Крім того, І. Похвиснев у своєму „Журналі“ записує про свої зустрічі, пригоди, прийняття і балі, на яких він був, анекдоти і оповідання, які він чув; записує також свої особисті вражіння від чужих країв. З одного такого запису („Воспитаніє или образование дѣтей“, 2-га частина, стор. 74) довідуємося, що І. Похвиснев був великим прихильником освіти. З чужих країв особливо йому сподобалася Саксонія своєю природою, своїми шляхами, чистотою, порядком, музеями, а населення Саксонії—своєю освітою, тому свої вражіння про Саксонію кінчає коротким висновком: „Прекрасная земля и прекрасный народь!“

Про якийсь український дух у „Журналі“ І. Похвиснева не приходиться говорити, бо його нема. Навпаки, все написано в російському патріотичному та великодержавницькому дусі. Навіть там, де, здавалось би, можна було сподіватися якихось українських ознак, їх нема. Напр., у „Журналі“ оголошена „Пѣсня Украинскихъ Козаковъ“, що ніби повстала як тільки в дивізії стало відомим призначення генерала князя Кутузова генерал-фельдмаршалом над усіма російськими арміями та яка ніби виявляла радісні почуття цілої дивізії з цього приводу. Подам тут початок тої пісні:

„Веселися Козакъ службой	Онъ всю службу Царску знаеть,
И не думай горевать;	И военныя дѣла,
Главной вождь у насъ Кутузовъ,	И солдатскую всю нужду
Такъ о чемъ намъ унывать?	Словно такъ, какъ дважды два...”

Постараюся нижче переповісти все те, що написав І. Похвиснев у 1-ій та 2-ій частині свого „Журналу“ про Українську Кінно-Козацьку Дивізію або про поодинокі її полки. Переповім також описи чи згадки і тих подій, про які в певністю можна припускати, що до них була причетна Українська Кінно-Козацька

УКРАЇНСЬКА КІННО-КОЗАЦЬКА ДИВІЗІЯ В НАПОЛЕОН. ВІЙНАХ

Дивізія — ціла чи будь-якою своєю частиною,— хоч про це і нема згадки у І. Похвиснева.

Зазначу лише ще, що в „Журналі“ І. Похвиснева датування іде за старим стилем, тому, щоб перевести на новий стиль, треба додати до кожної дати 12 днів.

Вже 3 жовтня 1812 (себто два місяці після початку формування) Українська Кінно-Козацька Дивізія прибула в призначений для неї пункт, у Берестя Литовське—тоді прикордонне місто з Князівством Варшавським, і вступила в корпус генерал-лейтенанта барона Сакена. Всі чотири полки були розташовані на біваках і вживалися врівень з іншими військами при обороні лінії, передніх бекетів і на роз'їзди. Тут усі чотири полки одержали своє бойове хрещення. За перебування Української Кінно-Козацької Дивізії в Бересті Литовському начальник корпусу генерал-лейтенант барон Сакен разом з начальником Української Кінно-Козацької Дивізії генерал-майором графом Вітте зробили інспекційний перегляд усіх частин української дивізії, після чого в корпусному наказі була висловлена подяка всім старшинам Української Кінно-Козацької Дивізії „за лучшее устройство и исправность“.

20 жовтня 1812 три перші полки Української Кінно-Козацької Дивізії разом з Донським Полком полк. Ісаєва під командою начальника української дивізії графа Вітте, залишивши в Бересті всі свої обози в загальному корпусному таборі (вагенбурзі), переправилися через Буг і розпочали диверсію на території Князівства Варшавського. Тут пробули більше місяця (до 1 грудня 1812), видержали при цьому де-кілька боїв, наприклад, під містечком Лосіце (Łosice), доходили близько до Варшави, перешкоджали ворогові формувати війська, нищили по дорозі ворожі припаси зброї та провіанту і здобули „съ бою“ заготовлені припаси сукна на мундури, полотна та матеріялу на чоботи, і все це пізніше вжили на умундування цілої Української Кінно-Козацької Дивізії. Тим часом начальник корпусу барон Сакен направив обози сих полків разом з вагенбургом різних полків, а також деякі інші частини корпусу, між ними 4-ий український полк, на Волковиск. У листопаді (на жаль, І. Похвиснев не подає дня, але з тексту випливає, що це сталося в перших днях листопада) ворог напав на ці обози і меншу половину їх полонив (між іншим, полонив частину обозу 2-го українського полку) і тут, під Волковиском, досить потерпів сам 4-ий український полк (мав 400 вбитих і ранених). Отож, має рацію, мабуть, ген. Н. Изюмов, коли в своїх спогадах¹⁾ говорить про 4-ий український полк, як про той, що потерпів під Волковиском; тим більше, що в той час 3-ій укра-

¹⁾ „Записки генерала Изюмова о дѣйствіяхъ Чугуевскаго уланскаго полка въ 1812 году“, див. К. Военскій: „Отечественная война 1812 года въ запискахъ современниковъ“, С.-Петербургъ, 1911, стор. 55-та чи О. Переяславський, „Табор“, ч. 21, стор. 30-та.

їнський полк разом з 1-им і 2-им полком і іншими ще частинами корпусу барона Сакена перебував у Князівстві Варшавському.

Щоб перешкодити ворожому військові, яке переправилося через Буг вище Берестя і направлялося до Ковеля для з'єднання з австрійським корпусом князя Шварценберга, барон Сакен з частинами свого корпусу (між ними були вже й частини, які тільки-що повернулися з Князівства Варшавського) вирушив 1 грудня 1812 на Ковель. У Бересті барон Сакен залишив Донський Полк полк. Власова для оборони кордону від Берестя вниз і вгору рікою Бугом.

Ідучи понад Бугом, повз Володаву на лівому березі, ворог із свого берега обстрілював частини корпусу барона Сакена, але цю ворожу засідку ліквідував підполк. Похвиснев на чолі батальйона 2-го українського полку та двох сотень піхоти і двох гармат кінної артилерії.

6—10 грудня 1812 р. всі чотири українські полки, разом з іншими частинами корпусу барона Сакена, перебували в Ковелі, звідки цілий корпус вирушив спочатку в північно-східному напрямі, на Пинськ, за винятком окремого відділу під командою генерал-майора графа Лівена. Сей відділ, до якого входив 4-ий полк Української Кінно-Козацької Дивізії, Донський Полк полк. Ісаєва, чотири ескадрони уланів, п'ять сотень татарів і башкирів і дві гармати кінної артилерії, був відряджений у напрямі Берестя для прикриття з боку Князівства Варшавського.

Але вже в Ланові (тепер місцевості з такою назвою в цій околиці нема) 11 грудня 1812 корпус змінив напрям на північно-західній і звідси ж (з Ланова) був відряджений ще один відділ, зложений з піхоти і кінноти, під командою генерал-майора Булатова, теж у напрямку Бугу, до містечка Дорогичина.

З Пружан 12 грудня 1812 відряджений був ще один відділ у напрямку Білостока під командою генерал-майора Лисаневича; цей відділ творили чотири ескадрони 2-го українського полку, Чугуївський Уланський Полк, якого шефом був генерал-майор Лисаневич, і два донські полки з чотирма гарматами кінної артилерії. Барон Сакен на чолі решти частин корпусу посовувався в напрямку Бугу, до містечка Гродзіск (Grodzisk), де мали зійтися всі частини корпусу.

Підполк. Похвисневу, що був у відділі генерал-майора Лисаневича, доручено на чолі двох ескадронів 2-го українського полку, двох ескадронів чугуївських уланів і сотні донських козаків зайняти самий Білосток, що він і виконав 14 грудня 1812 і тут одбив од ворога полонених з різних полків і „множество полковыхъ письменныхъ бумагъ и Высочайшія грамоты на ордена Полковаго Командира 4-го Украинскаго казачьяго полка Подполковника Миницаго, взятая непріятелемъ въ сраженіи подъ городомъ Волковискомъ...“

Відділ генерал-майора Лисаневича 20 грудня 1812 поки-

УКРАЇНСЬКА КІННО-КОЗАЦЬКА ДИВІЗІЯ В НАПОЛЕОН. ВІЙНАХ

нув Білосток і через Більське прибув у містечко Гродзіск, де 25 грудня 1812 всі частини корпусу барона Сакена злучилися, крім відділу, що перебував у Бересті.¹⁾

27 грудня 1812 барон Сакен на чолі корпусу переправився через Буг і отаборився коло Соколова (Sokołów). Відділ, що перебував у Бересті для прикриття лівого флангу корпусу, також переправився через Буг і подався для з'єднання з корпусом.

30 грудня 1812 2-ий український полк (під командою полк. князя Щербатова), два донські полки та Смоленський Драгунський Полк під загальною командою генерал-майора Гампера розбили ворога коло міста Венгрова (Węgrów).

За дотеперішню діяльність і вчинки корпусу барона Сакена Олександр I виявив у наказі армії особливу свою прихильність начальникові корпусу баронові Сакенові, а також усім, хто сприяв тим учинкам, і наділив тих, хто відзначився, воєнними нагородами, а крім того—всіх старшин і всіх вояків нижчих ранг платнею поверх нормальної за третину року.

На цьому кінчаються записи про корпус барона Сакена в 1-ій частині „Журналу“ І. Похвиснева.

Перейду тепер до 2-ої частини „Журналу“ І. Похвиснева.

З 1 по 20 січня 1813 головна квартира окремого корпусу барона Сакена перебувала вже у Венгрові. 20 січня 1813 корпус барона Сакена виступив з Венгрова в напрямку Варшави. 26 січня 1813 отаборився на передмісті Варшави—Прага, але вже 27 січня 1813 корпус генерала інфантерії Милорадовича заняв Варшаву, і тоді в наказу Головної Команди корпус барона Сакена переправився під Варшавою через Вислу, став під команду ген. Милорадовича і, не переходячи через саму Варшаву, розташувався на квартирах в її околиці.

1 лютого 1813 ген. Милорадович на чолі частини своїх військ з обох корпусів вирушив у напрямку Калішу, куди прибув 10 лютого 1813. Але Українська Кінно-Козацька Дивізія, видно, вирушила раніше, бо вже 2 лютого 1813 всі чотири українські полки, а не лише 1-ша бригада чи 1-ий та 3-ій полк, як подає ва С. в. Plotho-м О. Переяславський („Табор“, ч. 22, стор. 28), вняли участь у бою під Калішем; авангард головної армії під командою генерал-ад'ютанта барона Вінценгероде розбив ворога з французьким генералом Реньє на чолі. Всі старшини, що відзначилися в бою під Калішем, одержали нагороди, при чому Олександр I „...особо изъявилъ Высочайшее свое благоволеніе Украинской казачей дивизіи, бывшей такъ же въ ономъ сраженіи,

¹⁾ До речі, О. Переяславський помилково ва С. в. Plotho-м згадує якусь місцевість „Бреслетов“ („Табор“, ч. 22, стор. 28), під якою слід розуміти Берестя, що по-російському тоді звалось „Брестъ Литовскъ“, а німець С. в. Plotho перевернув цю назву на „Bresletow“... Взагалі С. в. Plotho досить багато подає неправильних назв і прізвищ російським „Нижній Новгородъ“ у нього „Nischegrod“ або Чугуївський Уланський Полк дуже часто у нього згадується як „Tschufugewache Uhlanen-Reg.“ і т. д.

которая не болѣе шести мѣсяцовъ была вновь сформированною, а въ сраженіяхъ всѣ четыре полка заслуживали лестную о себѣ похвалу, что дѣлало особую честь командующему сею дивизією Генераль-Майору Графу Витте съ полковыми начальниками и со всѣми чиновниками..." („Выписка изъ Высочайшаго награжденія за сраженіе под Калишемъ", що її оголосив І. Похвиснев у 2-ій частині свого „Журналу", на стор. 21). При нагороджуванні всіх, хто відзначився, командант Української Кінно-Козацької Дивізії був нагороджений орденом св. Юрія Переможця 3-ої класи.

12 лютого 1813 цілий корпус ген. Милорадовича вирушив з Каліша в напрямку через Шлеськ до кордонів Саксонії. 15—18 лютого 1813 корпус ген. Милорадовича відпочивав в околицях Чемпіня (Szempin), при чому 2-ий український полк стояв у самому Чемпіні.

20 лютого 1813 корпус ген. Милорадовича вступив на територію Пруссії коло міста Грос Чірн, що тепер (од 1890 року) зветься Чірнав (Tschirnau).

21 лютого 1813 цілий корпус ген. Милорадовича переправився в місті Кебен (Köben) через Одру та розташувався з наказу Головної Команди в околицях міста Гльогав (Glogau), для облоги самої фортеці Гльогав. Авангардний відділ генерал-майора Лисаневича заняв 27 лютого 1813 позицію проти фортеці; в цьому відділі, як резерв і як підсилок аванпостній лінії, був батальйон піхоти Вятського Мушкетерського Полку, чотири гармати кінної артилерії, ескадрон Чугуївського Уланського Полку та ескадрон 2-го полку Української Кінно-Козацької Дивізії під загальною командою підполк. Похвиснева, що стояли в селі Ечав (Jatschau), два кілометри від фортеці.

3 березня 1813 проїздив повз фортецю Гльогав, їдучи з Берліну до Бресляву на побачення з Олександром I, пруський король Фридрих-Вільгельм III з почесною охороною, яку творили ескадрон чугуївських уланів і ескадрон українського полку.

З рапорту полк. Слюсарева, начальника аванпостної лінії, що його оголошує І. Похвиснев, знаємо, що при ліквідації ворожої вилавки з фортеці 14 березня 1813 особливо відзначився підполк. Похвиснев, як своїми влучними наказами, так і хоробрістю (м. ін., у цьому бою вбито коня під підполк. Похвисневим).

20 березня 1813 перейняли облягання фортеці пруські війська під командою ген. Шюлера. Корпус ген. Милорадовича вирушив у напрямку Дрездена. Через те, що у пруського генерала не було кінноти, залишили йому для підсилення його війська 2-й український полк¹⁾. Але підполк. Похвиснев з цього ж полку був призначений генерал - майором Лисаневичем у дежурні штаб-офіцери

¹⁾ Це підтверджує і С. v. Plöth, бо, пишучи про блокаду фортеці Гльогав („Der Krieg...", Erster Theil, стор. 234), згадує серед російських частин, залишених ген. Шюлерові на підмогу, і „das Militz-Kozaken-Regiment des Obersten Fürsten Scherbatow", що є, очевидно, 2-им українським полком.

УКРАЇНСЬКА КІННО-КОЗАЦЬКА ДИВІЗІЯ В НАПОЛЕОН. ВІЙНАХ

Його авангардного відділу. Інших полків з Української Кінно-Козацької Дивізії у корпусі ген. Милорадовича теж не залишилося ні одного, бо І. Похвиснев далі докладно перераховує всі частини корпусу ген. Милорадовича, які 4—5 квітня 1813 вступили до Дрездена, і серед них нема ні одного полку з нашої дивізії; цікаво, що в цьому списку є інші полки, назви яких показують, що вони так само зв'язані були з Україною: Чугуївський Уланський, Харківський Драгунський, Охтирський Гусарський і Лубенський Гусарський. Коли відлучився від корпусу ген. Милорадовича корпус барона Сакена чи лише три українські полки (1-ий, 3-ій і 4-ий), не відомо, але відомо, що корпус барона Сакена облягав і після дводенного бомбардування здобув 22 березня 1813 фортецю Ченстохову (Częstochowa) в Князівстві Варшавському. Мабуть, при цьому були і три українські полки (1-ий, 3-ій і 4-ий), бо 2-ий полк, як відомо, лишився при облозі фортеці Гльогав.

І. Похвиснев приводить витяг „Изъ донесенія начальника арієргарда Генераль-Маіора Лисаневича“ про ворожий наступ 23 квітня 1813 на ар'єргард, що був під командою генерал-маіора Лисаневича, під час відступу після битви біля Люцену (Lützen); з того витягу знаємо, що підполк. Похвиснев на чолі чотирьох ескадронів чугуївських уланів, двох сотень донських козаків і двох гармат знищив ворожу засідку (при чому сам він був ранений) та дав змогу цілому ар'єргардові знов з'єднатися з своїм корпусом.

9 травня 1813 у битві коло міста Будишін (Bautzen) відзначився хоробрістю підполк. Похвиснев, за що був нагороджений орденом св. Анни 2-ої кляси. Під час цього бою під підполк. Похвисневим, що на чолі Чугуївського Уланського Полку пішов в атаку, був забитий кінь, а згодом у цьому ж бою він сам був тяжко ранений („картечью въ плѣчо и оглушенъ контузією отъ разорванія гранаты“). Одержавши допомогу 1,000 карбованців сріблом, підполк. Похвиснев спочатку лікувався в Бресляві в шпиталі, що його на кошт пруського уряду влаштовано для російських старшин. За перебування в Бресляві пруського короля Фридриха-Вільгельма III йому були представлені деякі ранені російські старшини, з якими він розмовляв німецькою та польською мовою, при чому, побачивши трьох штаб-офіцерів, між ними був і підполк. Похвиснев, і довідавшись, що вони були ранені в боях на території Прусії та заслуговують нагороди, нагородив сих трьох старшин орденом „pour le mérite“. Пізніше підполк. Похвиснев мав виїхати на лікування на Кавказ, але через те, що трохи згодом (4 серпня 1813) був заключений дружній союз між Росією та Австрією, підполк. Похвиснев поїхав на лікування до Чехії, до Карльсбаду і Праги.

18 травня 1813, коли союзні війська після нещасливої битви 20 квітня 1813 під Люценом і 8—9 травня 1813 під Будишіном одступали на схід і були в районі Явера (Jauer) на Шлеську (головна квартира союзних армій була тоді в місті Швайдніц,

Schweidnitz), лише тоді прибув до головної армії корпус барона Сакена. Але незабаром було заключено перемир'я, що тривало від 23 травня 1813 до 5 серпня 1813, а не „приблизно місяць“, як пише О. Переяславський („Табір“, ч. 22, стор. 27). Під час перемир'я при перегляді в половині липня всієї кінноти в Райхенбаху (Reichenbach) наслідником російського престолу, великим князем Константином Павловичем, була йому представлена і Українська Кінно-Козацька Дивізія, якій за знайдений порядок і „доведеніє познанія служби“ дістався від наслідника престолу „похвальний отзывъ“, про що донесено й Олександрові І. І лише після перемир'я корпус барона Сакена знову бере участь у боях: 8 серпня 1813 атакує ворожий корпус під Бунцлявом (Bunzlau). 17 серпня 1813 корпус барона Сакена, разом з корпусом ген. графа Ланжерона та пруського генерала Йорка під загальною командою пруського генерала Блюхера розбили ворога під Левенбергом. Хоч, описуючи битву під Ляйпцігом (4—7 жовтня 1813), І. Похвиснев не згадує ні одного полку Української Кінно-Козацької Дивізії (м. ін., згадує Київський і Малоросійський Гренадерський Полк), ані барона Сакена з його корпусом, а проте корпус барона Сакена, в якому з Української Кінно-Козацької Дивізії мусіли бути принаймні 1-ий, 3-ій і 4-ий полк, брав, мабуть, участь у цій битві, бо ціла шлеська армія ген. Блюхера, до якої, як знаємо, у той час належав корпус барона Сакена, відіграла у цій битві визначну роль. У переслідуванні ворога після битви під Ляйпцігом аж до переправи через Райн брав участь, як записує І. Похвиснев, і барон Сакен з своїм корпусом. І листопада 1813 корпус барона Сакена та корпус графа Ланжерона були в передовій лінії від Франкфурта над Майном (Frankfurt am Main) до Мангайму (Mannheim). 14 листопада 1813 армія під командою Блюхера (тоді вже генерал-фельдмаршала) та корпус барона Сакена перебували коло Франкфурта над Майном і Майнца (Mainz), тодішньої французької фортеці. 20 грудня 1813 армія під командою генерал-фельдмаршала Блюхера дісталася на другий беріг Райну біля Кавбу (Kaub); цього самого дня і корпус барона Сакена переправився на „мѣлкихъ судахъ“ через Райн біля Мангайму.

Це останній запис про корпус генерал-лейтенанта барона Сакена в 2-ій частині „Журналу“ І. Похвиснева. 3-ої частини „Журналу“, в якій ми напевно довідалися б про перебування Української Кінно-Козацької Дивізії у Франції та про вороття її до-дому після закінчення війни, ми, на жаль, як я вже згадував, не маємо. Але знаємо, що всі чотири полки

„продолжали дѣйствительную службу до самаго окончанія войны въ ежедневныхъ почти дѣлахъ и генеральныхъ сраженіяхъ, за что въ послѣдствіи заслужили отъ начальствъ наилучшее о себѣ замѣчаніе и отъ Высочайшей Власти за отличія въ сраженіяхъ примѣрное благоволеніе безсмертной славы награжденіємъ серебряныхъ трубъ и литавръ, съ изображеніємъ ордена С-го Побѣдоносца Георг-

УКРАЇНСЬКА КІННО-КОЗАЦЬКА ДИВІЗІЯ В НАПОЛЕОН. ВІЙНАХ

гія съ надписью года, числа и отличныхъ подвиговъ". (1-ша частина, стор. 320).

Слід додати, що після закінчення війни „за ревностную службу и исправность“ Українська Кінно-Козацька Дивізія „по Высочайшему соизволенію переименована въ Уланскую Украинскую дивизию“. (1-ша частина, стор. 320).

Про автора „Журналу“ підполк. Похвиснева можна ще сказати, що повернувся він до дієвої армії, мабуть, при кінці 1813 року, бо їдучи разом з двома старшинами до головної квартирі після лікування, був 25 грудня 1813 у Ваймарі (Weimar), де, хоч не цілком ще одужав од ран, на бажання герцогині Саксен-Ваймарської був представлений їй з двома своїми товаришами подорожі.

Крім того, з примітки на стор. 319 1-ої частини „Журналу“ знаємо ще про автора, що він

„...будучи во многихъ сраженіяхъ раненъ пулею въ ногу и картечею въ руку, за что сверхъ наградъ за отличие орденовъ Св. Анны 2-го класса, Королевско-Пруссаго за достоинство, Меховскаго Капитула Іерусалимской стражи гроба Господня и отечественной серебряной и бронзовой медалей въ память 1812 года, Высочайше награжденъ, при увольненіи изъ службы по окончаніи войны за ранами Полковничьимъ чиномъ, пенсіономъ и ношеніемъ мундира, съ опредѣленіемъ притомъ по желанію въ Полицмейстеры, а потомъ, по принятіи въ военную службу, Высочайше опредѣленъ Комендантомъ в Каракульскую крѣпость Оренбургской Линіи Сибирскаго края“.

Кінчаючи на цьому свою замітку, можу ще додати, що „Журнал“ І. Похвиснева є цінним пам'ятником саме тому, що, автор складав його під час самої кампанії; є це справді военний діяриш, у якому, на жаль, назагал мало та зрідка згадується про Українську Кінно-Козацьку Дивізію, та це, видно, й не було завданням самого автора. Зокрема про Українську Кінно - Козацьку Дивізію мало згадок у 2-ій частині „Журналу“ після того, як автор у травні 1813 був ранений і не перебував у дієвій армії.

